

vulgui, allò que ja ha estat estudiat; en el cas d'aquest llibre, Martines elabora les tesis sobre un aspecte sintàctic molt poc estudiat; en fa una anàlisi completa, de manera que, encara que aprofita com és lògic aproximacions d'altres autors, és ell qui obre i tanca una tasca singular i de referència obligada sobre aquesta solució sintàctica. Altrament, l'assaig reeixit de Martines és prou ampli i variat en la cronologia, la diatopia i els registres d'ús, perquè puguem afirmar que constitueix una teoria completa que abasta tota la història de la llengua catalana, des dels orígens fins als nostres dies.

Les disset conclusions amb què tanca l'estudi constitueixen de fet la casuística general que explica satisfactòriament el problema que aborda.

El llibre es clou amb la relació de la bibliografia, separada en dos apartats: el de les fonts despullades, que ens fa conscients de la quantitat ingent de documentació que ha manejat Josep Martines i, doncs, de la força testimonial que tenen les seves consideracions: aplega 2.338 exemples!; altrament, repassant els textos de què s'ha servit, hom s'adona del bon criteri amb què els ha seleccionats. En això ha estat especialment rigorós, la qual cosa li ha permès de plantejar una visió pansistemàtica del català que atorga encara major solidesa a les conclusions. El segon apartat de la bibliografia reporta els estudis que ha seguit, igualment prou amplis i en concordança amb els propòsits que s'imposa.

L'obra conté endemés un punt 7: un annex de solament tres pàgines, on Josep Martines es refereix a exemples d'ús i menes de construccions amb el quantificador *més* en la quantificació superlativa del nom, extrets del Corpus textual Informatitzat de la Llengua Catalana de l'Institut d'Estudis Catalans.

Ultra felicitar l'autor per la feina exemplar que ha fet, ens hem de felicitar també nosaltres, perquè ens resol essencialment un aspecte gens secundari en la història de la llengua catalana; i hem d'agrair-li, doncs, una aportació que era del tot imprescindible.

Joan MARTÍ I CASTELL
Universitat Rovira i Virgili
Institut d'Estudis Catalans

MARTINES, Vicent (ed.) (2009): *Ausiàs March, poeta universal. 8 poemes d'Ausiàs March traduïts a 25 llengües*. València: Institució Alfons el Magnànim, vol. I, 179 p., vol. II, 634 p.

El títol d'aquest llibre, que consta de dos volums, tradueix la ferma intenció de celebrar l'excelsitud del poeta valencià. Ausiàs March és un dels grans creadors europeus del segle xv, potser el més inventiu —tots els crítics que treballen sobre la seva obra ho diuen i ho han escrit des de fa temps— però avui l'hem de fer conèixer encara més en el món. En aquest sentit, el treball realitzat per Vicent Martines ens sembla admirable. El nostre col·lega ens fa remarcar que, molt aviat, s'han traduït els poemes d'Ausiàs March, ja en el primer terç del segle xvi, i que, entre 1459, data de la mort de l'escriptor, i el segle xxi, s'han publicat diverses traduccions de textos aïllats o agrupats, però molt poques de l'obra completa.

Convençut de la necessitat de divulgar els clàssics valencians a «tantes llengües com fóra possible», Vicent Martines ens fa una proposició ben original que no s'havia formulat mai: per què no traduir vuit poemes d'Ausiàs March a vint-i-cinc llengües practicades en tots els continents habitats? I així, en aquest llibre podem trobar els resultats d'una tasca que va començar el 2001 i que consisteix en realitzar el Projecte IVITRA (Institut Virtual Internacional de Traducció) de la Universitat d'Alacant. Van intervenir 160 investigadors i traductors de 30 universitats d'Europa, Amèrica, Àsia i Àfrica. Les 25 llengües són les següents: espanyol, alemany, anglès, àrab, basc, coreà, farsi/persa, francès, gallec, grec, hebreu, hongarès, italià, japonès, neerlandès, occità, polonès, portuguès, romanès, rus, suec, tagalog/filipí, txec, ucraïnès, xinès.

Els poemes d'Ausiàs March que figuren en el llibre de Vicent Martines són:

- I. Així com cell qui en lo somni-s delita
- III. Alt e amor, d'on gran desig s'engendra,
- XI. ¿Quins tan segurs consells van encercant,
- XXIII. Lleixant a part l'estil dels trobadors
- XXVIII. Lo jorn ha por de perdre sa claror
- XXIX. Sí com lo taur se'n va fuit pel desert
- XLVI. Veles et vents han mos desigs complir
- LXXXII. Quan plau a Déu que la fusta peresca,

Naturalment, és possible que els lectors no estiguin totalment d'acord amb la selecció de vuit poemes. Per què vuit i per què aquests? Vicent Martines ens contesta immediatament perquè ja havia previst les nostres reserves, i sap que un treball com aquest exigeix un constant rigor argumental. Segons ell, la qualitat literària d'Ausiàs March, que es manté en els 128 poemes que conté l'obra, permet d'op-
tar per qualsevol selecció i, en el cas present, els vuit textos traduïts ens donen l'oportunitat de descobrir tots els aspectes essencials de l'escriptura marquiana, a través dels temes i motius més obsessius del jo: amor, dolor, mort, angoixa de cara al no-res.

El primer volum del llibre de Vicent Martines, que consta de quatre capítols, consisteix en una veritable introducció, destinada a facilitar i enriquir la lectura dels poemes de March. En un primer capítol intitulat «Les claus d'una antologia poliglota d'Ausiàs March» (p. 9-16), Vicent Martines explica i justifica el seu projecte d'investigació, mentre que en el segon, «Jo són ben cert que vós mi coneixeu. (XXXVII, 25). Innovació poètica i reflexió moral. Claus de la poesia d'Ausiàs March» (p. 25-43, + Bibliografia citada (p. 44-53), el mateix Martines analitza amb finor i precisió la subjectivitat del jo poètic, la dimensió ètica i metafísica de tota l'obra marquiana. Llegim successivament sis seqüències molt suggerents: 1. «Dades bàsiques i edicions de referència de l'original» (p. 25-27); 2. «Transmissió i èxit de les poesies d'Ausiàs March» (p. 27-30); 3. «Amor, dolor i mort. Tres termes per una intensa reflexió moral.» (p. 30-38); 4. «La consideració de l'amada» (p. 39); 5. «Tradicció i originalitat en el llenguatge poètic d'Ausiàs March» (p. 40-42); 6. «En definitiva...» (p. 42-43). Pel que fa als investigadors citats en el text i en la bibliografia (p. 44-53), notem que són citats amb tota justícia els qui han treballat i segueixen treballant sobre l'obra marquiana. Coincidim amb el que es diu del remarcable estudi pioner del lèxic per Albert Hauf (1983) i també amb la referència a Pere Bohigas (p. 39), qui va publicar en un primer volum una insuperable introducció a les *Poesies* d'Ausiàs March en *Els Nostres Clàssics* (1952-1959) i molts altres articles sobre el gran valencià. Només assenyalem una petita rectificació bibliogràfica: el títol del llibre publicat per Georges Martin i Marie-Claire Zimmermann (ed.), després del Col·loqui Internacional que es va organitzar al Centre d'Études Catalanes de l'Université de Paris-Sorbonne, és el següent: *Ausiàs March (1400-1459): premier poète en langue catalane*, Paris, Cahiers de Linguistique Médiévale Hispanique, 2000.

Després dels dos capítols redactats per Vicent Martines, llegim una «Bibliografia ausiasmarquiana selecta, des del 1997. Selecció d'estudis entre el V Centenari del naixement d'Ausiàs March (1997 [1400]) i el 550è aniversari de la mort del poeta (2009)». L'autora d'aquest treball és M. Àngels Fuster Ortuño (p. 87-134). Cal admirar la clara organització dels diversos apartats, l'exhaustivitat de les rúbriques (Resenyas; Bibliografies i estudis bibliogràfics; Varia). Trobem, en aquesta bibliografia, precioses referències a «Ausiàs i l'art», «Ausiàs March i la música», «Ausiàs March i l'audiovisual». En «Ausiàs March i l'escena» figura «Ausiàs», de Ximo Vidal Mora, «Impromptu per a una representació» (Diputació Provincial de València), 1985, una bella obra teatral sobre la qual es podria redactar un interessant estudi. Només caldria afegir alguns articles redactats en francès i publicats a França entre 2000 i 2009 —dos en 2008 i un en 2009—, però sobretot la primera part de la Tesi de Doctorat de Marina Mestre Zaragoza, llegida a la Universitat de Paris-Sorbonne (Paris-IV) (2003), sota la doble direcció dels professors Jean-Pierre Étienne i Marie-Claire Zimmermann, «La poésie tragique d'Ausiàs March» (p. 18-138), dins: *Les enfants de la colère. Anthropologie des passions et littérature en Espagne à la Renaissance*.

Redactat per Elena Sánchez López, l'últim capítol (el quart), «Ausiàs March i el seu temps. Els contextos històrics del segle xv. Cronologies selectes del segle xv. (Corona d'Aragó, Corona de Castella, Itàlia, França, Regne Unit i altres àmbits)» serà molt útil als lectors que coneixen més els poemes de March que no pas el segle xv. En efecte, la investigadora estableix rigorosament la cronologia històrica, literària i cultural de diversos àmbits. Així podem comprendre millor la situació d'Ausiàs March en un context europeu, el valor universal de la seva obra poètica.

Per a facilitar l'accés d'un públic més ampli al primer volum del seu llibre, Vicent Martines ha fet figurar una versió anglesa dels quatre capítols que hem comentat: aquesta decisió ens ha semblat molt oportuna i judiciosa.

El segon volum d'*Ausiàs March, poeta universal* (p. 634) conté les 25 traduccions dels vuit poemes marquiens (p. 181-618) i els «Breus Curricula Vitarum dels autors dels capítols i de les traduccions» (p. 619-634) que estan redactats en anglès. En un text més o menys extens que precedeix la traducció, cada traductor (fora d'una sola excepció) evoca la vida i l'obra de March, proposant a vegades interpretacions ben interessants per als investigadors. La majoria dels traductors es val del vers però en els altres casos han optat per la prosa. Valdria la pena analitzar els 25 poemes, en funció de les llengües i dels públics, per a captar el sentit de les dues opcions, sense que hi hagi cap discriminació, cap superioritat de l'una sobre l'altra. És evident que un mateix lector no pot saber les 25 llengües i és possible que experimenti una mena de frustració en mirar els signes d'alguns idiomes que li són totalment estrangers. Però el descobriment d'aquests textos de March traduïts per professors, lectors, intèrprets que practiquen la llengua d'un país ben allunyat de València i coneixen perfectament la llengua del poeta, a més de suscitar la nostra admiració pels resultats d'una reflexió sobre una obra molt difícil, ens inspira un profund contentament perquè en aquest llibre hi ha una veritable comunicació de tipus universal, —això a través de la poesia— i també perquè aquesta conjunció de traduccions demostra la vitalitat de la llengua catalana, la importància de la seva divulgació en el món del segle XXI.

Figuren les 25 llengües per ordre alfabètic, a excepció de l'espanyol, situat en primer lloc després de la versió original en català: s'explica aquest fet pel veïnatge i per la importància de les primeres traduccions espanyoles de March ja des del segle XVI.

La introducció de José María Micó (p. 199-202) és exemplar, perquè en tan breu espai ens diu coses essencials sobre Ausiàs March, la seva poètica i la seva escriptura: «Y es que la unidad y la grandeza de March residen sobre todo en lo que podemos llamar una actitud de expresión, en un lenguaje rico en elipsis y en anacolutos que puede desesperar a los traductores y exasperar a los gramáticos, pero que no deja de asombrarnos por su fuerza descarnada.» (p. 201). Després analitza les comparances que provenen de la vida quotidiana i evoca l'heretatge de March en la poesia catalana. Coincidim del tot amb el que diu de la biografia del poeta «que Josep Piera ha novelado con fiel sensibilidad» (p. 191), però pensem que tota aquesta presentació exigiria de part nostra un comentari molt més aprofundit i consistent. J. M. Micó tradueix els poemes de March amb fidelitat i elegància, valent-se de l'«endecasílabo» espanyol, preservant sempre el significat i el ritme, mantenint el pes dels nombrosos accents, essencials a l'obra del valencià. Les vuit versions són totes excel·lents, però hem admirat especialment la traducció del XXVIII: «Teme el día perder su claridad» (p. 210) i la del famós XLVI: «Velas y vientos cumplirán mi anhelo / abriendo inciertas sendas por el mar.» (p. 212-213). És cert que J. M. Micó és un gran traductor, un home de talent, però, a més a més podríem recordar que és també un poeta.

Si seguim amb les llengües romàniques —i així no respectem l'ordre alfabètic, de què hem parlat— arribem a la traducció francesa de Jean-Marie Barberà, molt conegut entre els hispanistes i catalanistes francesos per la qualitat de les seves traduccions: només cal citar la seva versió de *Tirant lo Blanc* que ha suscitat elogioses recensions. La introducció redactada per J. M. Barberà, «Ausiàs March, poète valencien» (p. 321-324) és brillant i suggeridora perquè evoca el context de la creació poètica en relació amb la innegable independència de l'escriptor: «Comblé de tous côtés, Ausiàs peut se livrer à une introspection qui lui fera découvrir bien des facettes du Moi. Poète aristocrate, son épée, c'est sa plume égotique.» (p. 324). J. M. Barberà ha optat per la prosa, fent ressortir l'amplitud de la frase, insistint en la malenconia del jo més que no pas en la violència dels desafiaments. També en aquest cas

s'hauria de fer una lectura comparada entre l'original català i la versió francesa, tenint en compte l'impacte ben diferent de les sonoritats i dels accents en les dues llengües. Pel que fa al sentit, les traduccions de Barberà són totalment fidels però són també veritables recreacions. Si llegim el poema XI: «Quels consells infallibles cherches-tu, misérable cœur, fatigué de vivre, ami des pleurs et ennemi des rires?» (p. 328), veiem la pertinència dels adjectius «infallibles», «misérable», «fatigué», del plural «des pleurs», també la necessitat de dir «ennemi» que no diu el mateix que «desamic».

Ens sedueixen igualment les traduccions al galleg. Maria Mercè López Casas i Santiago Gutiérrez García han escrit una rica introducció en què trobem noves idees sobre la introspecció marquiana i el magisteri del poeta valencià. Com J. M. Micó es valen del vers, respectant el màxim possible l'ordre dels mots en la frase inicial, és a dir, la literalitat poètica. Amb les sonoritats de la llengua gallega el lirisme marquianès es caracteritza per la seva constant harmonia.

La traducció dels vuit poemes de March al portuguès ens sembla igualment reeixida. En la seva introducció Blas Fuentes Benito assenyala la «influència» de March en els poetes del xx, —Pere Gimferrer, Vicent Andrés Estellés, Josep Piera— i analitza encertadament els conflictes i incompatibilitats que generen les imatges i visions a l'obra de March. Les traduccions no són tan literals, i es perceptible la voluntat d'insistir en l'energia del locutor. Aquí la bellesa poètica naix de l'expressivitat del discurs en el vers.

Ens ha interessat especialment la traducció de March a l'occità. Jordi Suïls Subirà estudia amb rigor els conflictes interns del poeta, amb les dones i també la difícil relació amb Déu. March deixa la tradició trobadoresca perquè només vol parlar del que viu personalment (p. 443-445). Les traduccions són ben fidels a la lletra marquiana; a vegades, per raons lingüístiques, el decasíl·lab no és convenient i llavors el traductor es val de l'alexandrí. Oïm un discurs poètic melodiós, més elegíac que no pas dramàtic.

La traducció italiana, a cura d'Oriana Scarpati i Costanzo Di Girolamo mereix un comentari particular. Di Girolamo és un gran investigador, de renom internacional i tots hem llegit: *Ausiàs March, Pagine del Canzoniere* (Luni Editrice, Milano, Trento, 1998), que conté 45 poemes traduïts a l'italià i sempre en vers. En la seva introducció als vuit poemes del llibre de Vicent Martines, Di Girolamo reafirma que la traducció és una necessitat absoluta per a interpretar un text medieval. El nostre col·lega de la Universitat de Nàpols està disposat a traduir al castellà tota l'obra de March, o sol o amb J. M. Micó. Voldria també afegir un comentari sobre cada text i la traducció es faria «in endecasillabi castigliani». Però els vuit textos estan escrits en prosa i, si els comparem amb les vuit traduccions en vers de *Pagine...*, identificarem dos tractaments ben diferents (lèxic, sintaxi...). Hi ha, doncs, dues maneres de llegir i de traduir, en aquest cas igualment remarcables. Potser l'ús de la prosa s'explica pel desig de donar una dimensió més oral al soliloqui del jo, i de suscitar una captació més forta del receptor.

L'autor de les vuit traduccions a l'anglès és Robert Archer. Tothom coneix l'obra immensa de l'investigador (llibres, assaigs, articles), que és també l'editor de la poesia completa de March i un excel·lent traductor. En la seva introducció, amb el sentit de la síntesi que el caracteritza, Archer presenta l'eix central de l'escriptura marquiana: el problemàtic debat sobre l'amor. Segons ell l'aportació de March a la poesia catalana és primordial, però el gran valencià és també una veu que resisteix al pas de sis segles. Archer tradueix els vuit poemes en vuit proses en què es manifesta una profunda i constant reflexió sobre l'aplicació d'una poètica marquiana.

L'única conclusió que proposem després de llegir pas a pas el llibre de Vicent Martines, publicat gràcies a la prestigiosa Institució Alfons el Magnànim, és que cal traduir ara l'obra completa d'Ausiàs March a les 25 llengües i potser a d'altres idiomes. És una tasca que exigeix un esforç col·lectiu dels traductors, en el marc de les universitats, però no sols, amb l'ajut de diverses entitats culturals, i sempre en funció del gran públic, que podrà descobrir l'extraordinària modernitat d'un poeta que escrivia a València durant el segle xv.

Marie-Claire ZIMMERMANN

Institut d'Estudis Catalans

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona